

Sprog i Norden

Titel: Domenetap for norsk?
Forfatter: Kjell Venås
Kilde: Sprog i Norden, 1993, s. 13-32
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Domenetap for norsk?

Av Kjell Venås

Mr. James Kilroy

Ved dei norske universiteta finst det eit nokså gammalt og vel-etablert reisebyrå. Det heitte Universitetenes reisebyrå, men så for nokre år sidan - truleg for å syne at det var eit universelt reisebyrå, døypte det seg om til Univers reiser. Den 10. februar 1992 skifta det atter namn. Med stor og fargesprakande bravur melde det frå til dei mange kundane sine at det no skulle heite Kilroy Travels Norway AS. Tre gonger i året skal det sende ut det nye programmet Kilroy academic travels (Kilroy 1992). Om det ikkje var Rikke Hauge ved Nordisk språksekretariat som hadde ordna med billetten min til Åbo, ville det ha stått Kilroy Travels utanpå billettmappa. Til all lukke har Nordisk språksekretariat andre kontaktar, så billetten min var frå noko så spennande som Berg-Hansen Reisebureau A/S.

For dei som ikkje veit det, så er det ein person, ein amerikanar, som det norske reisebyrået har valt seg namn etter; dette skal derfor fyrst vera ei søge om han som er oppkalla. Eg skal fortelja «The Kilroy Legend», slik ho er attgjeven bakpå to adresselappar eg nyleg fekk av Kilroy Travels til ei anna reise. Førebiletet som skal minnast av norske som reiser heime og ute, Mr. James Kilroy - truleg «Jim» mellom vener, var ein litt lat hamnearbeidar i Boston, USA. Arbeidsformannen var jamt etter han for den sviktande interessa hans for jobben. Ein tidleg novembermorgon i 1940-åra, med sur vind i dokkene og grå og grølen dis frå Atlanteren, då Kilroy berre ynskte å vera inne i trygg og varm ro slik som gamle Mons i eit Garborg-dikt, men då han i staden måtte dra på jobben for å slite med tunge kasser, der han som vanleg vart mobba av arbeidsformannen, der og då fekk han den lyse idéen som skapte om på livet hans. Då Kilroy bøygde seg for å ta opp ei av dei mange kassene som til saman inneheldt 100 000 jeans som skulle skipast over heile verda, var det han kom på det grepet som 50 år etter skulle sjarmere og dupere eit norsk reisebyrå til å skifte namn. Kilroy fiska opp

eit kritstykke frå dongerijakka og skreiv, fyrst på ei kasse og så på alle kassene han kom borti: «Kilroy was here». Etter kvart dukka desse kassene opp i hamnebyar over heile kloden, og saman med kassene fór Kilroys spirit rundt i verda. Det var «A real effective way of getting around». Når arbeidsformannen etter dette plaga helten vår, berre smilte han til svar, for han visste betre. Kilroy hadde funne at ein kunne krysse grenser på fleire måtar, ein kunne sprengje alle stenge og vera fri og ubunden.

Ja, slik er det reisebyrået sjølv presenterer opphavet til namnet sitt. Det er litt interessant i denne samanhengen at det eg har fortalt, visst berre er ein av dei mange mytane om Kilroy. Etter ein annan myte skulle dei fyrste amerikanske soldatane som kom til Nord-Afrika i 1942, ha funne meldinga «Kilroy was here» skriven på bergveggen i ei hole der dei krabba inn. Han har vore og er eit ståande emne for forskning av amerikanistar og folkloristar.

For norske akademikarar er Kilroy særleg kjend i innskrifter på toalett i universitetsbygningane. Fleire generasjonar av norske studentar ved alle fakultet kjenner graffitikorrespondansar over temaet: «Kilroy was here». Om studenten Kilroy ikkje var på lesesalen, så hadde han i alle fall vore på do.

Det viser seg at det å døype eit reisebyrå etter den «reisande» hamnearbeidaren Kilroy ikkje er noko norsk påfunn. Det var Studentsamskipnaden i Oslo som åtte det gamle Univers Reiser A/S. Det reisebyrået vart så selt til Kilroy Travels International i København, som atter blir kontrollert av det finske motstykket til Studentsamskipnaden. Som vi skjønner, har vi her å gjera med krefter og rørsler som sprengjer landegrensene slik som Kilroy sprengde grenser i tankane. Spørsmålet til eit nordisk møte i dag kan vera om dette er eit uttrykk for nordisk samarbeid som vi bør tilskunde. Elles skulle desse innleiande orda om Kilroy vera ei aktualisering av det som er versjonen av emnet vårt i år. Innleiinga vil eg no slutte med å seia meg glad for at vi norske lever i eit land som har halde på det vakre, gamle namnet «Studentsamskipnaden», men leggje til – så lenge det varer. Også dei som steller der, kan vel få draumar og saman med draumane få hug til å følgje Kilroy kring i verda.

Den gamle songen om namn

Kilroy og norsk og nordisk reiseliv er eit dagsaktuelt døme på eit tiltakande domenetap for norsk i marknadsføring og reklame. Innanfor dette feltet, som er så viktig i eit moderne samfunn, kjem namnebruk på verksemder og varer. Den språklege slagsida der blir godt illustrert med dømet Mr. Kilroy. Aksjonen for språkleg miljøvern har det siste året gått inn på dette feltet med å følgje den gode pedagogiske regelen at ros motiverer til handling like godt som eller betre enn ris. Den positive bodskapen om ja til norsk har Språkrådet følgt opp på det som heile tida har vore eit viktig område for arbeidet i rådet: namnsetjing av ymse slag. Rådet deler ut diplom til dei som gjer det språklege miljøet rikare med gode, fantasifulle, språkleg skapande norske namn. Det fyrste diplommet gjekk til ein skule på øya Sekken i Romsdal som hadde gjeve skuleavisa namnet Skulsekkjin. Seinare er det delt ut diplom til mange språkskaparar, såleis eit visargutfirma i Oslo som kallar seg «Glade hjul». Dessverre har akupunkturklinikken «Stikk inn» visst også stokke av, dvs. gått inn til kvila; elles var det ein opplagd kandidat, jf. den morosame vrien på det engelske «Drop in», som så mange andre bruker.

Ein lovande repetisjon av opptaket vårt, truleg ved smitteverknad, fortalde norske aviser om i sommar, såleis Aftenposten i juli i år både i ein stor og biletrik reportasje og i ein redaksjonell artikkel. Der får vi vita at leiaren av byrådet i Oslo, eit politisk menneske og son av den gamle landsfaderen Einar Gerhardsen, vil laga ein kopi av aksjonen vår mot framandspråklege namn, også med ein nyskipa pris for gode norske namn. Der Norsk språkråd laga eit diplom for det føremålet, skipar Oslo by ein pris. Vi har tilbode byrådsleiaren samarbeid, og det har no kome godt i gang. Den frilynde samskipnaden Noregs Ungdomslag har frå sommaren 1992 sett i verk ein aksjon av same slag og delte fyrst ut sin pris til forretninga «Skinn og bein» på Voss.

Ulf Teleman som spåmann

På det nordiske møtet i Kristiansund i august 1988 innleide Ulf Teleman (1989:14) om emnet «Det nordiske språksamar-

beidet. Idéer och framtidssuppgifter». Under det framtidsperspektivet som var lagt inn, var det naturleg at han filosoferte noko om korleis det skulle gå med dei nordiske språka ved den internasjonaliseringa og europeiseringa som han alt då såg føre seg. Eg seier «alt då», for endå dette berre er fire år sidan, så var det før samanbrotet av austblokken og før samlinga av Tyskland, for ikkje å nemne før folk flest hadde høyrte det nederlandske namnet Maastricht, og før det på nokon måte var aktuell politikk for dei nordiske ikkje-medlemene av EF å søkje om medlemskap i ein utvida europeisk union, der kapital, varer, tenester og arbeidskraft skulle flyte fritt over grensene nett som Kilroys tankar. Endå mindre grunnlag var det for å tenkje at land austanfor jarnteppet kunne bli med i EF, noko dei no nemner ope.

Når ein no les det Teleman sa den gongen, og ser korleis han vart sannspådd, må ein bli noko imponert, og ein burde kanskje tenkje på å kontrahere han som rådgjevar for framtida. Mellom anna tala han om sjansane for at nordiske språk på dei og dei områda kunne bli B- og C-språk. Eit av områda han nemnde, var nordisk som språk for vitskap. Det er noko det kan vera grunn til å drøfte vidare, for området vitskap er avgjort viktig i samanhengen «Domenetap for norsk».

Domenetap for norsk vitskapsspråk

Når eg skal ta opp spørsmålet om norsk er ved eller står i fare for å tapa eit domene som vitskapsspråk, ligg det nær å nemne fyrst nett språkvitskap, for der har spørsmålet vore framme heilt nyleg, og vi har kunna lesa om det i vårt eige organ, Språknytt. Våren 1991 var eg opponent ved ein doktordisputas i Tromsø, der Gjert Kristoffersen (1991) hadde lagt fram ei avhandling med tittelen *Aspects of Norwegian Syllable Structure*. Kristoffersen vart rett etterpå utnemnd til professor i nordisk språkvitskap i Bergen, som etterfølgjar av ein person vi har samarbeidd med her, Egil Pettersen. Ei tid etterpå skreiv Kristoffersen (1992) eit innlegg til Språknytt, der han viste til noko som stod i ein brosjyre Norsk språkråd [1991] har sendt ut som ein lekk i arbeidet med aksjonen for språkleg miljøvern. Han siterte frå brosjyren, og eg siterer frå han etter brosjyren:

Når norske firmaer sender ut hundre prosent engelskspråklig reklame til et norsk publikum, svekker de norsk som bruksspråk. På lignende måte blir det når internasjonale tekniske standarder tas i bruk uten å bli oversatt til norsk, når stadig fleire vitenskapelige avhandlinger - også innenfor språkforskningen - skrives på engelsk, eller [. . .]. Alt dette er dagsaktuelle eksempler.

Kristoffersen viste til avhandlinga han hadde skrive, og at han etter det aksjonsleinga altså meinte, hadde vore med på å svekkje norsk som bruksspråk. Dette kjende han som personleg krenkjande. Verre tykte han likevel det var at dei som hadde laga brosjyren «i noe som ligner blind sjåvisnisme, overser det faktum at det er temmelig skralt med norskkunnskaper utenfor landets grenser». Når vi vil ha kontakt med kollegaer internasjonalt, lyt vi bruke engelsk som eit lingua franca. I ei tid då styremaktene legg vekt på at norsk forskning må internasjonaliseras, var det «oppsiktsvekkende» at det statlege organet Språkrådet går inn for det motsette. Kristoffersen bad om at leiaren eller nestleiaren i Språkrådet skulle svara på klagemåla hans. Han ville ha ei grunngjeving som kunne halde fagleg dersom Språkrådet verkeleg ville stå inne for det som stod i brosjyren. Han slutta med å poengtere at han sjølv «naturligvis» bruker norsk når han kommuniserer med nordiske fagfeller eller publiserer noko i nordiske tidsskrift. Han meinte det ikkje var poenget her, og han fann det «skremmende» om Språkrådet verkeleg meiner at ein skal ta avstand frå at språkvitskapsfolk «uansett sammenheng» bruker engelsk eller noko anna framandspråk i fagprosa.

Kristoffersen fekk den halen til innlegget sitt som han hadde bede om, frå leiaren for Språkrådet, Tove Bull (1992). Ho meinte det skulle ha vore uturvande, men ville pga. det Kristoffersen hadde skrive, slå fast i klårtekst at «Norsk språkråd har ikkje sagt - og kjem ikkje til å seie - at norsk forskning ikkje må internasjonaliseras, eller at vi ikkje treng eit lingua franca å kommunisere med utanverda på». Ho nemnde at ho sjølv og mange andre gjorde det nett slik som Kristoffersen; vi bruker engelsk fagleg utanfor Norden og til eit ikkje-nordisk

publikum. Når vitenskaplege avhandlingar var nemnde i brosjyren, var det fordi det ser ut til at norsk er ved å tapa terrenget også der, meir i somme fag enn i andre. Når språkvitenskap var nemnd særskild, hadde det å gjera med at det er den vitenskapen som ligg nærast det Språkrådet steller med. For Språkrådet er det viktig å halde oppe norsk som vitenskapsspråk på alle felt. For at det skal vera mogeleg, må vitenskapsfolk vera medvitne om at dei har eit språkval, og at dei skal bruke norsk til nordiske lesarar.

Innlegget til Kristoffersen og svaret til Bull har seinare fått ein kommentar til seg, også i Språknytt, av Lars S. Vikør (1992). Han peiker på at om det er nordisk språkvitenskap som er det eigenlege forskningsemnet, så må ein rekne med at dei som har noko på hjarta der, dei skjønner nordisk: «i dette faget er norsk (og svensk og dansk) eit internasjonalt fagspråk, faktisk meir internasjonalt enn engelsk». Vikør meiner at «nordmenn bør publisere original forskning innanfor nordistikken på norsk nettopp for å halde språket oppe som internasjonalt fagspråk, og så eventuelt formidle resultatane sine sekundært til eit vidare publikum utanfor nordistanes rekke på engelsk».

Om ein held saman det Kristoffersen og Bull held for sjølv sagt, med det Vikør hevdar, skulle det altså i fyrste omgang ikkje vera naudsynt eller ynskjeleg å bruke noko anna språk enn nordisk i det heile i nordisk språkvitenskap. Annleis er det om nordisk berre er brukt som objektspråk for å illustrere eit emne som gjeld allmenn språkvitenskap. Ein kan vel leggje til at ikkje så reint få emne kan vera relevante for allmenn og nordisk språkvitenskap på same tid. Vikør nemner vidare at ei internasjonalisering basert på engelsk fører til ei amerikanisering som er det motsette av ekte internasjonalisering, at internasjonal forskning lir av framandspråksskomplekset i dei store engelskspråklege landa, og av at resten av verda let engelsk dominere. Så langt Vikør.

Godtakinga av engelsk er likevel ikkje stillteiidande og ikkje fullstendig. Ikkje sjeldan har eg på internasjonale lingvistkonferansar lagt merke til frustrasjon, opposisjon og aggresjon frå tysk og særleg fransk side mot den dominerande rolla som engelsk spelar. Siste gongen var det overveldande, rett nok

med ein eigen lokal bakgrunn, formidla av franskspråklege kanadiske lingvistar på lingvistkonferansen i Quebec sommaren 1992, som eit kjenslefyllt innlegg (sjølv sagt på fransk) imot at ein fransk professor frå Paris brukte engelsk i ei førelesing i plenum .

Språkvitskap

Spørsmålet om norsk er ved å miste visse bruksområde, visse område eller domene, kan ein også sjå som eit spørsmål om oppehalding og utvikling av terminologien i dei vitskapane eller på dei vitskapsfeltene som det gjeld. Innanfor dei fleste vitskapsgreiner gjekk det for seg eit skifte av framandspråk eller lingua franca etter krigen. Før krigen var utan tvil tysk det framandspråket som hadde mest å seia i Noreg og vel i Norden i det heile. Det var tysk som vart mest brukt av norske vitskapsfolk som vende seg utover Norden, og det var tysk som hadde mest å seia som grunnlag for utviklinga av nemningsbruken i vitskapen. Eg har eit inntrykk av at tysk har halde oppe den sterke stoda si i alle fall i ei vitskapsgrein, teologi. Det er kanskje takk vere arven frå Luther og andre store kanonar eller profetar. I språkvitskapen vart pragfonologane i si tid lesne på tysk, og ei tid var det vel også meir påverka frå fransk språkvitskap enn frå engelsk eller amerikansk; i Noreg vil ein ikkje minst tenkje på det den komparative og allmenne lingvisten Alf Sommerfelt formidla gjennom den kontakt han hadde med folk som Maurice Grammont og andre fonologar. Det vart eit radikalt brot med dette etter krigen, og også Alf Sommerfelt gjekk over til å publisere på engelsk.

Overalt, også i Tyskland og kan hende jamvel i Frankrike, tok vitskapsfolk til å lyde på og sjølve føre amerikansk tale. Det kom fyrst med den amerikanske strukturalismen etter krigen, og med tg-grammatikken kom påverknaden for fullt. Han har stått ved lag i ulike paradigme – som det no heiter – til i dag, endå om påverknaden tvillaust har vorte mindre einrådande i det siste enn han var ei stund.. Dei fleste vitskapsfolk som hadde skikkeleg vørdrnad for faget og for seg sjølve, måtte setja seg inn i det amerikanske om dei i det heile skulle fungere i den nye situasjonen, og dei måtte ha opphald i USA. Også dei som skreiv norsk,

måtte arbeide ut frå og ta omsyn til den engelskspråklege nemningsbruken. Det var ein heilt ny nemningsbruk, også innanfor norsk. Ei rad av nye omgrep med dei engelskspråklege termene sine måtte først over til nordisk. Og slik som ved anna omsetjing måtte det løysast og vart det løyst ved nyskaping av termar, ved låneomsetjing og ved lån, der det dels kunne bli brukt engelske og dels norske morfologiske former. Ein skulle tru at språk-vitskapfolk meir enn folk frå dei fleste andre vitskapar skulle vera medvitne om denne utviklinga, og at dei kunne utvikle ein rimeleg heimleg nemningsbruk.

Teknikk og samfunnsvitskapar

I dei fleste vitskapsgreiner kunne den språklege påverknaden frå den dominerande amerikanske språkforma føre til at det vart lettare å skrive eigne avhandlingar på amerikansk og vanskelegare å skrive norsk. Bruken av engelsk faglitteratur og vanskar med norsk terminologi kunne ha følgjer for språkvalet. Eg har sjølv to søner som har studert ved Noregs tekniske høgskule, den eine innanfor datafaget, den andre på maskinlina. Så å seia all den faglitteraturen dei brukte gjennom meir enn fire år, var engelskspråkleg, og bae skreiv dei diplomoppgåvene sine på engelsk, den eine forresten i Frankrike og med ein fransk rettleiar som mest ikkje kunne engelsk sjølv og visst var stolt av det. Dei tykte at det var etter måten lett å skrive engelsk, og viste til at dei hadde lært det ved å lesa engelsk. Likevel er det nok ikkje vanleg at studentar skriv diplomoppgåva på engelsk. Annleis er det derimot med doktorarbeid.

Presset frå engelsk gjer seg no også gjeldande som eit spørsmål om munnleg undervisning. Det er aktuelt i samband med ERASMUS-programmet om internasjonalt samarbeid i akademisk undervisning. Hausten 1992 vart det vedteke at engelsk skulle vera undervisningsspråk ved sivilingeniørstudiet i petroleumsteknologi ved Høgskulesenteret i Rogaland.

Ein kan vel seia at det har gått for seg eller at det er i ferd med å gå for seg eit domenetap i mange tekniske fag. Folk som kjemikaren og språkråds mannen Aksel Lydersen har kjent på det som eit problem og eit språkleg trugsmål, og Lydersen har gjort somt for å rå bot på det.

I dei mange samfunnsvitskapane som har utvikla seg som ein eksplosjon i etterkrigstida, har eg hatt eit laust inntrykk av at det har vore om lag som i dei tekniske faga. Det er kan hende likevel noko annleis i samfunnsfag som sosiologi, psykologi og pedagogikk, for der har det visst vore meir bruk av norsk ved sida av eller i staden for engelsk. Ei anna sak er at eg frå tid til anna har fått visse nedslåande vitnemål om at det norske vitskapsspråket deira på mange måtar er mykje påverka av engelsk. Eg har fått nokre nye opplysningar om dette. I samband med innlegget mitt i Åbo reiste eg spørsmålet om vitskapsspråket i faget for professor i pedagogikk Anders Lysne. Han skreiv doktoravhandlinga si på norsk for om lag 25 år sidan og har berre skrivt noko engelsk i visse artiklar. Den gongen var det vanleg lære at dei skulle skrivt på norsk og ha med samandrag på engelsk. Det er også no mest vanleg at forskarar og stipendiatar skrivt norsk, meinte han. Lysne la vekt på at norske har problem med å skrivt engelsk trass i all faglitteraturen dei les. Når det gjeldt norsk pedagogisk terminologi, var han fullklår over at det er mykje iblanding av engelsk, og at dei som skrivt norsk, berre forandrar på ein bokstav eller to, som han sa. Konfrontert med min noko språkrådsinkvisitoriske spørjemåte, nemnde Lysne omsuta for at det skulle bli skikkeleg norsk dei skreiv. Han meinte det er eit vanskeleg og viktig spørsmål, som dei nok tek for lett på. Berre ein gong hadde han vore med på arbeid der dei drøfte norsk terminologi i høve til engelsk. Det galdt tilpassing av helst administrativ skuleterminologi. Ein annan universitetspedagog og forfattar av mange lærebøker i pedagogikk og pedagogisk psykologi, Harald Rørvik, sa om lag det same som Lysne. Pedagogane skrivt norsk og har ikkje problem med det. Rørvik skrivt nynorsk og hadde ein særskild merknad om at han no er mindre oppteken av puristiske omsyn enn før.

Studiar i norsk pedagogisk språk har eg no også hatt høve til å gjera som sakkunnig ved ein pedagogisk doktordisputas ved Universitetet i Trondheim, der eg er med fordi norsk språk er noko inne i biletet. Forfatterspråket åt doktoranden, Ragnar Thygesen (1992), er norsk, og det er ikkje sjenerande dårleg eller anglofisert. Ein del tekniske termar er rett nok gjevne i engelsk form, med typedøme som *screen*, *screening* eller *top-*

down, bottom-up, og i referat av engelskspråklege arbeid er det brukt altfor mykje av sitat på engelsk. Eg har tala ved han om dette, og han hadde tenkt på å skrive engelsk. Han visste korleis den engelske faglitteraturen verka, og illustrerte det med ordet *sample*. Nokre bruker «sample» og seier *sampel* eller *sæmpel*, andre bruker ordet *utval*. Nokre seier somtid det eine og somtid det andre. Ein føremon med at ord og omgrep er på engelsk, er at dei er så presist definerte og forklarte gjennom fagleg og litterær praksis, at det ringjer som klokker i øyro med det same dei høyrer ein slik term. På den andre sida blir dette eit Kanaans språk for dei innvigde, og det skaper problem for formidlinga til dei som ikkje er kanaanittar. Alt pedagogane les, er på engelsk og er frå USA. Thygesen såg på det som ein veikskap at han ikkje aner kva dei steller med nedover i Europa, som i Tyskland og Frankrike.

Også i samfunnsfag og i alle fag må dei sjølvstekt bruke engelsk (eller eventuelt eit anna hjelpespråk) når dei vender seg til det internasjonale miljøet, og i den mon dei prøver å skrive på norsk vitenskapleg og populærvitenskapleg, lukkast dei gjerne berre måteleg. For den som står fagleg utanfor og ser på språket som prøver på norsk språk, synest resultatet ikkje sjeldan å vera eit påtrengjande tungt og unaturleg og oppblanda språk, der flyten manglar, og der mykje intellektuell kraft har gått til å finne og fornorske eller helst ikkje fornorske ord, uttrykk og jamvel skrivemåtar for ord som dei berre kjenner i engelskspråkleg form. Vanskane med å uttrykkje fagtermar, omgrep og seiemåtar på morsmålet kan bli så store at jamvel folk som har dei beste og mest ærlege tankar om å skrive norsk, rett og slett må gje opp eller er ved å gjera det. Ved denne utviklinga taper morsmålet domene. Her vil eg vise til at Carol Henriksen (1992:5) i eit innlegg om «Domæner og domænetab i dansk» på årsmøtet i Dansk Sprognævn i mai 1992 hevda at «Det er også en form for domænetab, når sproget mister i kvalitet». Faren for domænetab til engelsk i vitenskap og på andre samfunnsområde er noko som no blir teke opp for det eine språket etter det andre. Det er ei side av internasjonaliseringa som treng arbeid og ettertanke av mange grunnar og utan omsyn til arbeidet med språkleg miljøvern.

Oljeterminologi (med innlagd lyrikk)

Ved sida av reklame og vitskap må ein nemne ny teknologi som eit felt der engelsk har breitt seg sterkt og til dels har rive til seg eit råderom. I den mon dette var noko spørsmål før kriggen, var det nok også innanfor teknikk og teknologi tysk som hadde rådt grunnen frå gammalt. Mange norske ingeniørar hadde utdanninga si frå Tyskland, og tysk industriproduksjon stod sterkt. Eit nytt felt som det er naturleg å nemne for oss norske no, er oljeteknologi. Oljeindustrien er ei næringsverksemd der engelsk i bokstaveleg meining har vore det grunnleggjande språket heilt frå introduksjonen i Nordsjøen på 1960- og 1970-talet. Det gjekk ikkje lenge før det vart peikt på konkrete vanskar med språkbruken på dette feltet. Eit av dei fyrste områda som gjorde det påkravt å ta opp bruken av engelsk, galdt tryggleiken om bord på plattformene. Reglement og forskrifter for tryggleiksrutiner, som branninstruksar, var fyrst å finne berre på engelsk. Det var innlysande at slike instruksar var noko som alle måtte skjønna, aller mest kvinna og mannen på dørken, og dei kunne ikkje utan vidare lesa slik engelsk. Rett nok fekk dei instruksjon og opplæring munnleg. Det var også praktiske vanskar med språkbruken, til dømes når ein framandspråkstalande arbeidsleiar skulle forklare norske arbeidarar bruken av gneistfritt verktøy, at norske vedlikehaldsleiararar noterte omsetjingar av vanskelege ord i marginen på engelskspråklege rettleiingar, eller at helikoptervakter fåfengt bad om å få bruke norsk når dei skulle kommunisere med pilotar, og at dei då fekk nei til svar (Venås 1984).

Då slike døme vart tekne opp, sa det seg sjølv at alt oljespråket kom inn i fokus. Fyrst på 1980-talet vart språket på plattformene studert av ein kandidat som tok norsk hovudfag i Bergen (Guldbrandsen 1983). Språkrådet tok til å arbeide med oljespråket, sette ned ein komité og skipa til ein konferanse. Språkproblem fekk også lyrisk uttrykk, som i dette diktet av ein oljearbeidar i Nordsjøen (*Gula Tidend* 28.4.84):

*Langt borte fra våre hjem
med våre kjære
har vi vår gjerning.
Noen dager lette
andre tunge og grå
Nordsjø-slusk er det
noen som sier
Tigre sier vi*

*I pressen kan vi lese
mange rare ting
om hvordan vi skal ha det
Som oftest er de negative
gjør vi noe godt*

*Slang har vi i språket
Riser og Conduction
Derekk and support
Noen bekymrer seg
over dette
avhandlinger blir gjort*

*Karene i Controllrom
guttene på floren
jentene på kontoret
i Sky Lobbyn too
Alle gjør sin innsats
med kunnskap og med flid*

*Hva vet de vel der
onshore
om hvordan dette er
Her gjør vi vår gjerning
her trives vi
Og nå skal jeg ha
24 dager fri!*

Dei siste åtte-ti åra har Statoil sett inn mange resursar på å skapa ein eigen norsk oljeterminologi. Det har vore ein eigen divisjon i arbeid med å leggje til rette og å omsetja handbøker frå engelsk til norsk. Korleis det går og kjem til å gå med bruken av ny norsk terminologi, er vel noko uvisst, for det er klårt at dette er eit vanskeleg område å hevde seg på for eit lite brukt språk.

Språklege problem i oljeverksemnda vart presenterte av fagfolk på ein konferanse Norsk språkråd skipa til i oktober 1983. Dei tok opp spørsmålet om språkbruk som marknadsproblem. Ein av dei meinte det kosta norsk industri store summor å arbeide med anbod og å utføre ordrar på engelsk. Kontraktengelsk er vanskeleg. Det vart hevda at ein måtte koma fram til at kontraktar som vart skrivne på engelsk, alltid skulle omsetjast til norsk, og at anbodsdokument alltid skulle vera på norsk. Eg veit ikkje noko om korleis det er med dette i dag, men det har ikkje vore mykje bråk om det i det siste. Det kan vera fordi det har vakse fram ein praksis som er meir rimeleg enn den fyrste var. Men at det er språkproblem på mange område der dei som arbeider med teknisk industri, skal kommunisere over språkgrensar, kan vi vera nokså visse på. Vanskane vi hørde og las om i 1983, har ikkje vorte borte. Det kan ein såleis slå fast ved å jamføre *Språknytt* nr. 4, 1983, som dekkjer breitt oljekonferansen det året, med ein leiarartikkel i bladet *Ingeniørnytt* for 20.8.1992.

Dokumentspråk

Utanlandske og norske oljeselskap som arbeider på den norske kontinentalsokkelen, bruker framleis i stor mon engelsk som arbeidsspråk. Det fører med naudsyn til at mange dokument, såleis kontraktar, ikkje ligg føre på norsk i det heile, og det skapar vanskar på fleire plan. Vanskane melder seg ikkje berre når norske verksemder skal vera med i tevlingar og levere tilbod på somme oppdrag og dei så ikkje rår godt nok med engelsk. Etter at dei eventuelt likevel har vorte engasjerte til å utføre arbeid, kan det vera vanskeleg for norske borgarar og verksemder å få rettsprøvt tvistemål med oljeselskap fordi det vil koste for mykje og ta for lang tid å få omsett framandspråklege doku-

ment som har med kontraktane og eit eventuelt søksmål å gjera. Ved ei konkret sak reist av eit advokatfirma i Stavanger i 1989 sa Justisdepartementet i 1990 nei til å gjera noko for å hjelpe. To statsrådar frå kvar si regjering og for kvart sitt departement svara på spørsmål i Stortinget med bakgrunn i den saka. Justisminister Else Bugge Fougner svara såleis 23.5.90 at næringspolitiske og praktiske omsyn gjorde det rimeleg å bruke framandspråk i nokon mon, og at ein ville sjå på reglane om utgifter og eventuelt tenkje på å gje dommarane språkopplæring. Språkrådet hevda då sterkt i brev til Kultur- og vitskapsdepartementet at det meiner norsk skal vera primærpråket i all næringsverksemd i Noreg, og at ein ikkje kan godta at bruk av framandspråk går ut over rettstryggleiken. Språkrådet følgde saka vidare i brev til justiskomiteen i Stortinget noko seinare. I brevet vart det vist til at statsråden i svaret sitt til Stortinget røyndleg hadde opna for å overføre engelskbruken åt oljeselskapa til norske domstolar. Justiskomiteen svara at komiteen som komité ikkje kunne ta opp saker av eige tiltak, men komiteen ville i alle høve følge med i denne problemstillinga.

Internasjonale standardar

Ei anna side av eit stadig meir differensiert, men også meir uniformert næringsliv, gjeld standardar. Internasjonale standardar blir no brukte på nær sagt alle felt av eit teknifisert og velorganisert samfunnsliv. Det daglege livet for verksemdar, institusjonar og borgarar må tilpassast etter samlande mønster, føresegner og oppskrifter frå vogge til grav. I 1989 tok Noregs Byggstandardiseringsråd opp problem med omsetjing av standardar. Før hadde rådet konsekvent kravt at standardane skulle gjevast ut på norsk, men det vart då utsett for noko press på det punktet. Bakgrunnen er at standardiseringsarbeidet blir gjort i internasjonale komitéar. Departementet kom til at det av praktiske og økonomiske grunnar ikkje ville vera råd å omsetja alle standardane til norsk. Det ville bli naudsynt å prioritere på grunn av småe resursar. Med det var det gjeve ein prinsipiell heimel som kan få store verknader.

På statsbudsjettet for 1991 vart også løyvingane til standardiseringsarbeidet skorne ned. Det skapte uro hjå Noregs Elek-

triske Materiellkontroll. Dette galdt tilpassinga til EF på området normer for elektrisk tryggleik. Med initialane EF har vi kome til eit springande punkt. Ei dekking for tre stillingar hadde falle bort på budsjettet då. Med resursane NEMKO rådde over, ville det ikkje vera mogeleg å følgje med i det reint tekniske arbeidet ein gong, hevda dei som hadde fått nedskorne løyvingar.

På høgt politisk nivå

Korleis det politiske og språklege tilhøvet mellom Noreg, Norden og Vest-Europa vil bli i framtida, er enno uvisst. Vi kan likevel få eit visst inntrykk av det gjennom situasjonen for Danmark og dansk i dag. Det gjer djupt inntrykk når nokon hevdar at i EF er «English spoken, on parle français, man spricht deutsch, - og dansk tåles» (Henriksen: «Dansk i EF og EF-dansk»). Her vil eg atter sitere Carol Henriksen (1992:5):

Det er begrenset hvor meget politisk indflydelse man kan have når man ikke må bruge sit eget sprog og er nødt til at forhandle på et fremmedsprog, og derudover synes det også betænkeligt, set fra en demokratisk synsvinkel, at beherskelse af fremmedsprog på et relativt højt niveau bliver et krav man skal opfylde for at kunne blive valgt som dansk politiker.

Endå om dei altså skal tala fransk i Brussel ved sida av engelsk og tysk, så gjer dei det ikkje meir definitivt enn at Frankrike sommaren 1992 fann grunn til å vedta eit tillegg til grunnlova. Tillegget seier at språket til republikken er fransk. Når vi les ei melding som det, kan vi norske koma til å minnast at då vår grunnlov av 17. mai 1814 skulle få dei endringane som var «nødvendige formedelst Sveriges og Norges Forening», vedtok Stortinget at alle lover «skulle udfærdiges i det norske Sprog». Tillegget til den franske grunnlova vart godkjent saman med andre konstitusjonelle forandringar som trongst for å tilpasse seg til Maastricht-avtala. Avismeldinga som eg byggjer på, har ei rad andre opplysningar om korleis engelsk trengjer inn i fransk på dei og dei områda, og kva franske intellektuelle og

franske politikarar gjer med dette ved sida av å kalle språket «franglais» og å vedta lover mot det.

Som vi veit, arbeider det kontinuerleg ein stor stab av danske omsetjarar i Brussel. Vi har høyrte om den vanskelege oppgåva dei har fordi EF-språket er tungt og svært regelfast brukt, og med eit innhald som er så sterkt bunde til språket det er utforma på, at tekstene nærast er uomsetjelege. For det andre har vi notert oss at EF-språket etter faste krav skal omsetjast svært nært til utformingsspråket. For det tredje har vi høyrte at omsetjarane er valde ut til denne oppgåva av di dei kan engelsk og fransk, medan det har vore lite eller inkje spørsmål om dugleiken deira i dansk, som eigenleg burde vera eit hovudkriterium for utveljinga.

Ein må tru at den parallellen til dette omsetjingsarbeidet som no går i alle nordiske land og langt borte frå Brussel, vil få ein heil del å seia for utviklinga av retts- og dokumentspråk også i dei nordiske språka, og at stoda der kan slå over på allmennspråket. Såleis er arbeidet med dansk i Brussel og med norsk i Utanriksdepartementet i Oslo viktig ikkje berre politisk, men også språkleg. Vi ventar med spenning på kva Allan Karker kan ha å seia om dette når han no med det fyrste skal ta fatt på å finne ut og gjera greie for kva samarbeidet i Brussel har hatt og kan ha å seia for dansk språk. Det var eit oppdrag som Nordisk språksekretariat og Allan Karker tok på seg etter at det var reist ynskjemål om det i ordsiftet på det nordiske møtet i Reykjavík sommaren 1991.

Navigare necesse est

At problemet med internasjonaliseringa kan råke den einskilde næringsdrivande og den einskilde borgaren på kvar deira post ute i samfunnet og i kvardagen, fekk Språkrådet nyleg prov for i eit brev frå ein fiskar på Vengsøy i Tromsø. Han tok opp bruk av framandspråk i navigasjonsinstrument. Han kunne sjølv ikkje lesa engelsk, og spurde korleis han skulle greie seg når den handboka han skulle nytte, berre fanst på engelsk. Det same galdt bruksretteleiinga til ein liten radio han hadde kjøpt. Når han var på sjøen, var det ingen å spørja. Dette kunne ein ta som ein dagsaktuell og talande illustrasjon til ein manande

latinsk leveregel. Fiskaren frå Vengsøy kjende det på kroppen, endå han ikkje kunne uttrykkje det anten på engelsk eller latin, at *navigare necesse est* - det er naudsynt å sigle (og å navigere). Om ein ikkje fekk språkleg høve til å navigere skikkeleg, kunne det i andre omgang føre til å stadfeste også resten av ordta-
ket, at *vivere non est necesse* – det er ikkje naudsynt å leva. Den vanskelege situasjonen for fiskaren frå Vengsøy på Troms-havet kan vi sjå som eit bilete på og ei vidareføring av alvorlege situasjonar som vi alle har stått i, når vi har kjøpt eit eller anna som det berre følgde framandspråkleg bruksrett-
leiing med. For den som har ti tommeltottar på hendene og hel-
ler ikkje alltid er like open for teknisk nomenklatur i hovudet, kan det vera vanskeleg nok å ta seg fram med morsmåltekst som bruksretteiing, i alle fall i pressa situasjonar, og pressa situasjonar kan også finnast på landjorda og i maksver.

At spørsmålet om navigasjonsutstyret er ei sak som har stor prinsipiell interesse, vart stadfest av Fiskerirettleiaren i Tromsø. Sjøfartsdirektoratet opplyser at føresegnene for denne sek-
toren blir reviderte no, og direktoratet meiner det er eit sjølv-
sagt krav til produsentar som marknadsfører varene sine i Noreg. at dei gjev ut instruksjons- og handbøker på norsk. Det gjer dei altså ikkje, og i eit nytt brev frå den same fiskaren på Vengsøy held han fast på kritikken og spørsmåla han kom med. Fiskeridepartementet svara at det kan stø ei oppmoding om å utvikle norsk tekst, men at det ikkje kan påleggje produsentane å gjera dette. Språkrådet skreiv 4.11.92 til verksemder som pro-
duserer navigasjonsutstyr, og oppmoda dei om å utvikle utstyr med norsk tekst.

I'll sing a song for my old Kentucky home

Frå internasjonal standardisering og bruksretteiingar skal eg ta eit veritabelt sprang og gå over til å nemne den kulturen eller ukulturen som vi finn som det verbale uttrykket for moderne popmusikk. Eg tenkjer då utan vidare på den musikken som er over heile verda og har amerikansk opphav. Det er no alt mange år sidan Språkrådet fåfengt gjorde kva det kunne for å halde det dei kallar Norsktoppen, norskspråkleg. Det lukkast ikkje, og det var for så vidt rimeleg nok etter di dette er eit av

dei områda eller eit av domena der i alle fall mykje var tapt då og meir vel er tapt no. Det vart uttrykt sterkt av journalisten Bjørn Brøymer, som valde ynskjeplater tidleg ein søndag morgon 30. juli 1992. Han sa med tanke på denne musikken at «Norge er en amerikansk delstat». Det er ingen tvil om at det finst eit eige miljø, på ein måte ei eiga musikalsk verd og ein eigen livsstil som har amerikansk popmusikk ikkje berre som eit uttrykksmiddel, men at det er i kraft av musikkulturen at dette miljøet, denne verda, denne livsstilen, er til og gjev seg til kjenne. Ingen som sleng innom dei mest vanlege diskoteka eller lyder på visse nattprogram i radioen med Vidar Lønn Arneesen eller nokon av dei mange andre meir eller mindre kjende kanonane som agerer discjockey eller platepratar, vil vera i tvil om det. Når eg lyder på ein av desse musikk- og språkformidlarane i vakne, norske nattstunder, kan eg ikkje lata vera å forundre meg over alle slags retningar og straumdrag i denne musikken og dei enorme mengder av kunnskap og kjennskap til han som kjem fram. Og eg minnest ein ungdom frå Narvik som eg hadde som student for nokre år sidan, då han med himlande augo og overtydd røyst insisterte på at dette engelskspråklege miljøet var det han kjende seg mest heime i og mest eitt med. Det var hans identitet og nasjonalitet.

Det finst likevel mange andre og heimlege kraftkjelder innanfor ungdomskulturen og musikkulturen, såleis ny populær og heimenorsk visekunst framboren av krefter som Øystein Sunde, Åge Aleksandersen, Halvdan Sivertsen, og der internasjonaliseringa er så blå og uskuldig som den Edvard Persson og Evert Taube står for. Også dette er tvillaust populær popmusikk. Framleis finst det jamvel sterke og levande band innanfor regionale og nasjonale kanalar til ein gammal musikalsk folkekunst av nedervde melodiar og songar. Dei går attende til setesdølen Håvard Hedde og andre kraftkarar og til hjartevarme kvende som ei austnorsk lita jente inni skogen eller eventuelt sjølve kjerringa med staven. Det er mykje heimleg og djuprøtt songkultur som her veg opp det amerikansk internasjonale. Det heimlege og det framande står berre for ulike domene, som fyller kvarandre ut, som båe talar til oss og får oss til å nynne med, og det blir kanskje ikkje noko domenetap i det heile. På dette

roande tonelægjet skal eg no gå over til ein like roande slutkläm, med ei svensk glose til hylling av det nordiske.

Eit scenario for nordisk, norsk og nynorsk

Vi har vore noko usamde på heimleg og på nordisk plan om kor farleg eller ufarleg ei språkverd vi lever i. I Norden seier somme «Yes, det er dansk», smiler velnøgde og assimilerer framande ord og skrivemåtar som ein svamp syg vatn. Når vi held oss i heimetunet, møter vi også folk som seier at Språkrådet er hysterisk og folk som proklamerer at dette er tida for den store forbrødringa og forsystringa og for den like store internasjonalsismen av både sed og skikk og språk. Det er nasjonalismen og purismen som er forbanninga, jamfør Armenia og Jugoslavia. Og vi som blir skulda for å bera med oss alle språklege suter i verda, og for å tru at den store, stygge ulven vil ta både oss og morsmålet og det som er oss aller mest kjær, vi er trass alt meir rimelege enn som så. Inst inne trur vi intenst på ei språkleg framtid med nordisk og norsk og nynorsk som A-språk på alle område.

Tilvisingar

Aftenposten, avis i Oslo, kveldsnummer for 7.7 og 10.7.1992.

Bull, Tove 1992: «Svar til Gjert Kristoffersen». I *Språknytt*—nr. 1, 1992. Oslo.

Gula Tidend, avis i Bergen.

Guldbrandsen, Tone 1983: *Med fireflaiten åffsjår*. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.

Henriksen, Carol 1992: «Domæner og domænetab i dansk». Sjølvreferrat av foredrag. I *DANSK SPROGNÆVNS ÅRSMØDE 1992 8. maj 1992*.

Henriksen, Carol: «Dansk i EF og EF-dansk». (Manuskript. Roskilde Universitetscenter.) Roskilde.

Ingeniørnytt for 20.8.1992. Oslo.

Kilroy 1992: Brosjyre med tittelen «Fra Univers reiser til Kilroy academic travels».

Kristoffersen, Gjert 1991: *Aspects of Norwegian syllable structure*. University of Tromsø.

Kristoffersen, Gjert 1992: «Bruk hodet!» I *Språknytt* nr 1, 1992. Oslo. Norsk språkråd (utg.) [1991]: *Bruk hodet snakk norsk*. Oslo.

Språknytt nr. 4, 1983. Oslo.

Teleman, Ulf 1989: «Det nordiska språksamarbetet. Idéer och framtidsoppgifter». I *Språk i Norden*.

Thygesen, Ragnar 1992: *Språknormkonflikt og skrivevansker*. Universitetet i Trondheim. Den allmennvitenskapelige høyskolen.

Venås, Kjell 1984: «Skal vi bruke engelsk eller norsk i olje- og dataalderen?» I *mål og makt*, nr. 1-2/84.

Vikør, Lars S. 1992: «Språkforskning og språkval». I *Språknytt* nr. 2, 1992. Oslo.